

Barbara Chruślińska

Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie, Rodzinny Dom Dziecka

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2024.3.02>

Marzenia dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej

Children's dreams in family foster care

ABSTRACT: Dreams of people are an unexplored topic. Even more so, the dreams of children, and even more so, the dreams of children growing up in foster care. I am familiar with the functioning of children in foster families from experience. Since 2012, my husband and I have been running a professional foster family. We initially functioned as a crisis intervention center, and after a few years, we transformed into a family children's home. Over 90 children have lived with us. Some of them returned to their biological families, others were adopted, and 9 still live with us. In my work, I have often seen children brought in after intervention from situations of "hot violence." The first days in a new home and family are very difficult for a child. I noticed that these children cannot play, even in the playground, and they do not know the names or functions of toys. They are very tense and focused only on survival. I began to wonder how children who lived in constant fear in their previous families dream, if at all. This is the reason I chose this research topic and wanted to learn about the content and functions of the dreams of children placed in foster care. The aim of the research is to understand how children in foster care perceive their future, what desires and fears they have, and how dreams may influence their emotional development and social integration. In summary, the dreams of children in foster care are a significant aspect of their psychological and emotional development. Understanding them helps better comprehend the needs of children and tailor the support and assistance to their specific life experiences.

KEYWORDS: foster care, family, crisis, foster care, children, dreams, function of dreams, parenting failure, threatening parent, helping the child, types of dreams, motivation, achieving dreams, mental health, feelings and emotions, aspirations, challenges, hope, future, happiness.)

STRESZCZENIE: Marzenia ludzi są niezbadanym zagadnieniem. Tym bardziej dzieci, a jeszcze bardziej marzenia dzieci wychowujących się w rodzinnej pieczy zastępczej. Funkcjonowanie dzieci w rodzinach zastępczych znam z doświadczenia, od 2012 roku prowadzimy z mężem zawodową rodzinę zastępczą.

Najpierw funkcjonowaliśmy jako pogotowie opiekuńcze, po kilku latach przekształcając się w rodzinny dom dziecka. W naszej rodzinie mieszkało ponad 90 dzieci. Niektóre z nich wróciły do rodzin pochodzenia, inne zostały przysposobione, a 9 mieszka nadal z nami. W mojej pracy widziałam wielokrotnie dzieci przywiezione interwencyjnie z „gorącej przemocy”. Pierwsze dni w nowym domu i rodzinie są dla dziecka bardzo trudne. Zauważyłam, że dzieci te nie potrafią się bawić, nawet na placu zabaw, nie znają nazw i funkcji zabawek. Są bardzo spięte i nastawione tylko na przeżycie. Zaczęłam się zastanawiać, jakie są marzenia dzieci z takich środowisk, i czy w ogóle dzieci z rodzin, w których żyły w stałym lęku, potrafią marzyć. Stąd też wybór tematu badania i chęć dowiedzenia się jakie są treści i funkcje marzeń dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej. Celem moich badań było zrozumienie, jakie pragnienia, obawy oraz marzenia mają dzieci powierzone pieczy zastępczej, oraz jakie znaczenie dla treści tych marzeń miała zmiana środowiska domowego.

SŁOWA KLUCZOWE: piecza zastępcza, rodzina, kryzys, dzieci, marzenia, funkcja marzeń, niewydolność wychowawcza, zagrażający rodzic, pomoc dziecku, rodzaje marzeń, motywacja, realizowanie marzeń, zdrowie psychiczne, uczucia i emocje, aspiracje, wyzwania, nadzieja, przyszłość, szczęście.

Wprowadzenie

Marzenia człowieka są do dzisiaj niezgłębionym zagadnieniem. Tym bardziej marzenia dzieci, a szczególnie tych wychowujących się w rodzinnej pieczy zastępczej. Dzieci mieszkające w rodzinach zastępczych obciążone są bagażem traumatycznych wspomnień, często nie potrafią nawiązać bezpiecznych więzi czy relacji. Słowo „traumatycznych” nie jest w tym przypadku żadnym nadużyciem. To, jak funkcjonują dzieci w pieczy, znam z wieloletniego doświadczenia. Od 2012 roku prowadzę wraz z mężem rodzinny dom dziecka. W naszej rodzinie mieszkało ponad 90 dzieci. Niektóre z nich wróciły do rodzin pochodzenia, inne zostały przysposobione, a 9 mieszka nadal z nami.

W mojej pracy widziałam wielokrotnie dzieci przywiezione interwencyjnie z „gorącej przemocy”. Pierwsze dni w nowym domu i rodzinie są dla dziecka bardzo trudne. Zauważyłam, że te maluchy nie potrafią się bawić, nawet na placu zabaw, nie znają nazw i funkcji zabawek. Są bardzo spięte i nastawione tylko na przeżycie. Zaczęłam się zastanawiać, jakie są ich marzenia, i czy w ogóle dzieci z rodzinach, w których żyły w stałym lęku, potrafią marzyć.

Piecza zastępcza jest formą opieki sprawowanej nad dziećmi, z rodzin w których doszło do kryzysu i rodzice biologiczni nie mogą sprawować nad nimi bezpośredniej opieki. Może się zdarzyć że nastąpiło to w wyniku śmierci lub choroby rodziców, najczęściej jednak dzieci zostają umieszczone w pieczy zastępczej na skutek zaniedbań, przemocy czy niewydolności wychowawczej rodziców i braku możliwości umieszczenia ich w dalszej rodzinie. Często dzieci które trafiają do takiej instytucji w wieku kilku lat nadal korzystają

z pieluch, nie potrafią też jeść niczego innego poza kaszką z butelki. Środowiska rodzin dysfunkcyjnych nie są w stanie zapewnić bezpiecznej, kochającej i wspierającej rodziny. U dzieci widoczne są liczne deficyty zarówno emocjonalne, jak i edukacyjne. Mogą mieć trudności z nawiązywaniem relacji interpersonalnych, wykazywać agresywne zachowania, mają też problemy z emocjonalną regulacją. Często występują u nich zaburzenia rozwoju, trudności w nauce oraz niska samoocena. W rodzinach patologicznych bardzo częste jest doświadczanie przez dzieci przekraczania ich granic, traumy i funkcjonowania w permanentnym lęku przed nieprzewidywalnym zachowaniem dorosłych (Janaszewska, 2001).

Wszystkie powyższe rodzaje zaniedbań niosą ze sobą poważne konsekwencje dla rozwoju dzieci. Pojawiają się więc pytania:

- czy takie warunki rozwoju oddziałują na treści marzeń u dzieci?
- czy dziecko wychowujące się w zagrażającym środowisku jest w stanie marzyć, mieć aspiracje, oraz czy zmiana rodziny na bezpieczną wpływa na rodzaj i treść marzeń?

Kiedy dziecko ma marzenia, staje się bardziej skoncentrowane, zmotywowane do nauki i działania. Marzenia pomagają mu także rozwijać umiejętności planowania, wytrwałości i samodyscypliny. Pozwalają one młodemu człowiekowi również lepiej poznać siebie i swoje pasje. Dzięki nim może odkryć swoje talenty i zainteresowania, które będą go kierować przez całe życie. Marzenia mogą również pomóc mu przetrwać trudne sytuacje życiowe, dając mu nadzieję na lepszą przyszłość. Są więc niezwykle istotne dla rozwoju dziecka, dlatego warto stale wspierać je i dawać mu możliwość ich realizacji. Dzięki nim dziecko będzie mogło rozwijać się na wielu płaszczyznach, zdobywać nowe doświadczenia i wierzyć w siebie.

W normalnych warunkach marzenia dają ludziom motywację do działania, stymulują wyobraźnię i rozwijają zdolności twórcze. Pozwalają też wyrazić swoje pragnienia, wyobrażenia i nadzieje na przyszłość. Niektóre z nich mogą być bardziej realistyczne, takie jak chęć zostania lekarzem, nauczycielem czy sportowcem. Inne mogą być bardziej abstrakcyjne i fantastyczne, takie jak chęć podróży w kosmos, spotkanie z bohaterami z bajki czy posiadanie super mocy. Każdy człowiek ma różne marzenia, od najbardziej skromnych po najbardziej ambitne. Spełnienie ich może wymagać wiele pracy i determinacji. Człowiek poprzez marzenia może manifestować pragnienia i wizualizować miejsce, w którym chce się znaleźć.

O czym marzą dzieci, których wczesne dzieciństwo nie było radosne – dzieci umieszczone w pieczy zastępczej? Czy marzenia dają im siłę i nadzieję? A może powodują bierność i fantazjowanie bez pragnienia zmiany rzeczywistości?

Funkcje marzenia w życiu dzieci

Funkcje marzeń, zwłaszcza u dzieci, są różnorodne i odgrywają istotną rolę w ich rozwoju emocjonalnym, społecznym i intelektualnym. Jedną z ich głównych funkcji jest rozwijanie wyobraźni i kreatywności dziecka. Pozwalają one przenosić się w świat fantazji i baśni, wyobrażać różne scenariusze i historie, oraz eksperymentować z różnymi rolami i postawami. Dzięki nim dziecko uczy się rozwiązywać problemy, myśleć abstrakcyjnie i rozwijać swoje zdolności twórcze. Pomagają też mu zrozumieć swoje emocje, potrzeby i pragnienia, oraz uczyć jak sobie z nimi radzić. Kiedy dziecko marzy o posiadaniu przyjaciela, kolegów, którzy będą ich akceptować, uczy się budowania zdrowych relacji z rówieśnikami. Konkretnie marzenie może zmotywować dziecko do podjęcia działań mających na celu jego realizację. Mogą się stać napędem do życia i chęci realizacji kolejnych pomysłów, dzięki którym łatwiej można pokonać prozę życia codziennego.

Dotychczas wymienione funkcje marzeń wydają się pozytywne, służące rozwojowi dziecka. Istnieje jednak ich inna, „ucieczkowa” funkcja. Jest ona czymś, co często może towarzyszyć dzieciom z rodzin patologicznych, które doświadczają przemocy, zaniedbań a także innych trudnych sytuacji domowych. Marzenia stają się dla nich schronieniem przed rzeczywistością, która ich przeraża i przytłacza. W tych chwilach dzieci szukają ukojenia w swoich wyobrażeniach, kreując świat, w którym mogą znaleźć bezpieczeństwo, miłość i akceptację.

Dla tych dzieci marzenia stają się ucieczką przed codziennością, która jest pełna bólu i strachu. W wyobraźni mogą być kim chcą, żyć w równie fantastycznych i magicznych miejscach, w których wszystko jest możliwe. Marzenia pozwalają im oderwać się od rzeczywistości, która im sprawia ból, i na chwilę zapomnieć o swoich problemach.

Jednak ucieczka w marzenia, choć na początku może dawać poczucie ulgi i odreagowania, może także przynieść wiele negatywnych konsekwencji. Dzieci które uciekają w świat wyobrażeń, często mają trudności z funkcjonowaniem w realnym życiu. Ich umysł jest zaabsorbowany światem, który stworzyły, a to sprawia, że mają trudności z koncentracją, uczeniem się, a także nawiązywaniem relacji z innymi ludźmi. Jest to szczególnie niebezpieczne, ponieważ dzieci mogą zapomnieć o problemach, z którymi się borykają w rzeczywistości, a także o swoich potrzebach i emocjach. Ucieczka w marzenia nie jest rozwiązaniem ich problemów, ale jedynie łatwym sposobem na chwilową ulgę.

Mimo znaczenia marzeń, zagadnienie to w odniesieniu do dzieci nie zostało do tej pory wystarczająco zbadane.

Charakterystyka przeprowadzonych badań

Kierując się powyższymi przesłankami, przeprowadziłam badania, których celem było poznanie treści i funkcji marzeń dzieci wychowywanych w rodzinnej pieczy zastępczej. Przedmiotem badań uczyniłam wypowiedzi dotyczące treści tych marzeń.

Pytania badawcze brzmiały:

1. Jakie treści występują w marzeniach objętych badaniami dzieci?
2. Czy marzenia objętych badaniami dzieci zmieniały się wraz z ich rozwojem? Jeżeli tak, to jakie to były zmiany?
3. Czy społeczny kontekst funkcjonowania dziecka miał znaczenie dla kształtowania się jego marzeń? Dotyczy to okresów przed i po umieszczeniu w rodzinnej pieczy zastępczej.
 - a) Jakie znaczenie dla kształtowania się marzeń badanych dzieci miała grupa rówieśnicza?
 - b) Czy przejście z rodziny pochodzenia do rodziny zastępczej wpłynęło na oddziaływanie marzeń?
4. Jakie funkcje pełniły marzenia w życiu objętych badaniami dzieci?
5. Jak badane dzieci postrzegają możliwość realizacji swoich marzeń?
6. Jakie znaczenie badani przypisują niezrealizowanym marzeniom?

Dla celów badawczych wybrana została metoda studium indywidualnych przypadków z wykorzystaniem analizy dokumentów dzieci oraz techniki wywiadu kierowanego. Analiza dokumentów obejmowała historie dzieci oraz orzeczenia dotyczące powierzenia ich opiece zastępczej ze wskazaniem przyczyn. Wywiady przeprowadzono posługując się wcześniej przygotowanym kwestionariuszem wywiadu z wieloma otwartymi pytaniami. Rozmowy przeprowadzone z dziećmi dotyczyły ich pojęcia marzenia, funkcji i roli marzeń w ich życiu, prawdopodobieństwa zrealizowania się ich marzeń, a także roli jaką przypisują marzeniom niezrealizowanym.

Obie techniki, analiza dokumentów oraz wywiad pogłębiony kierowany, pozwoliły na triangulację danych, co zwiększyło wiarygodność wyników badania oraz umożliwiło wieloaspektowe spojrzenie na badane zjawisko.

Na potrzeby niniejszych badań przeprowadzono rozmowy, wywiady kierowane z pięciorgiem dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej. Badane dzieci to chłopcy i dziewczynki w wieku od 9 do 15 lat. Najmłodsza dziewczynka ma 9 lat, kolejno 11 i 15. Chłopcy natomiast są w wieku 12 i 13

lat. Wszystkie zostały umieszczone w pieczy zastępczej po ukończeniu piątego roku życia. Aktualnie żadne z dzieci nie utrzymuje kontaktu z rodziną pochodzenia. Imiona dzieci zostały zmienione na potrzeby opisu przypadku.

Tabela 1. Wiek i długość pobytu dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej

	Natalka	Ania	Ula	Maciek	Dominik
Wiek, w którym dziecko zostało umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej	7	5	0	3	7
Od ilu lat dziecko przebywa w rodzinnej pieczy zastępczej	2	6	15	9	6
Wiek w czasie badania	9	11	15	12	13

Źródło: badania własne.

Każde z dzieci dobrowolnie wyraziło chęć udziału w badaniu, została też uzyskana zgoda na rozmowę z dzieckiem od opiekuna prawnego.

Badanie przeprowadzono w okresie 25.08.–16.09.2024 r. w domu badanych dzieci. Każde dziecko spotykało się z badającym indywidualnie, w wybranym przez siebie miejscu w domu. Zabezpieczono komfort badanych dzieci.

Marzenia dzieci objętych badaniami

Natalka

Natalka ma 9 lat. W rodzinnej pieczy zastępczej przebywa od 2 lat. Wraz z Natalką w tej samej rodzinie zastępczej przebywa jej 7-letnia siostra. Pozostałe rodzeństwo zostało umieszczone w innej rodzinie zastępczej i w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Natalka została w niej umieszczona z powodu drastycznych aktów przemocy w rodzinie pochodzenia. Dziewczynka była regularnie bita, zarówno przez matkę jak i jej 6 partnerów. Doświadczała też wyzwisk, głodu, w nocy była wyganiana na dwór. Ze strony 4 partnerów matki doszło do wykorzystania seksualnego dziewczynki. Czasami partnerzy pojedynczo przekraczali granice dziewczynki, innym razem w grupie zmuszali ją do patrzenia na ich masturbację. Matka dziewczynek wiedziała o wszystkim, jednak pozostawała bierna. Zdarzało się, że sama woziła Natalkę do jednego z partnerów i zostawiała ją na noc. Kiedy trafiła do rodzinnej pieczy zastępczej praktycznie cały czas płakała, bała się hałasu i nagłych ruchów. Jadła też kompulsywnie. Jej lęki eskalowały w czasie pierwszych Świąt Bożego Narodzenia, kiedy to dziewczynka nawiązując do doświadczeń z domu rodzinnego była przekonana, że opiekunowie będą ją katować. Uspokoila się dopiero w styczniu, kiedy rodzina rozebrała choinkę. Natalka często wchodziła w ro-

lę opiekuna względem młodszych dzieci, oddawała im swoje posiłki, chciała je ubierać i kąpać. W codziennym funkcjonowaniu była stale napięta i czujna. Pierwsze miesiące w rodzinie zastępczej spała w butach, bojąc się nocnych awantur i konieczności ratowania się ucieczką. Obecnie funkcjonowanie Natalki znacznie się poprawiło. Jest radosna, spokojna, potrafi stawiać granice innym dzieciom.

Natalka marzy o doświadczaniu miłości od bliskich jej osób oraz o posiadaniu i opiekowaniu się zwierzętami. Jej marzenia ewoluowały wraz z wiekiem. Kiedy była mniejsza, marzyła o drobniejszych rzeczach, np. żeby mieć na własność pałkę trzciny lub zjeść lody. Teraz marzy o rzeczach głębszych, takich jak: miłość, przyjaźń, posiadaniu dobrych ludzi wokół siebie. W czasie, kiedy Natalka mieszkała z rodziną pochodzenia, jej marzenia ograniczały się do pragnienia, żeby nikt jej nie bił i nie krzychał oraz żeby w domu był chleb lub bułki. Natalka podkreśla, że nie wiedziała, że można pragnąć innych rzeczy.

W rodzinie zastępczej zaczęła wyobrażać sobie różne sytuacje, które mogą się wydarzyć, kiedy będzie starsza i bardziej samodzielna. Pragnęła w przyszłości odbierać młodszą siostrę ze szkoły, fantazjowała o miejscach, do których chciałaby pojechać na wakacje. Dodatkowo w momencie, w którym Natalia zmieniła środowisko i grupę rówieśniczą, zdobyła nowe doświadczenia i odkryła, co jej sprawia przyjemność, tym samym jej marzenia stały się głębsze i bardziej rozbudowane.

Kiedy Natalka o czymś marzy, to od razu czuje radość oraz to, że zdenrowanie opuszcza ją. Lubi wyobrażać sobie różne miłe sytuacje. Napędza ją wtedy poczucie mocy i sprawczości. Kiedy jakieś marzenie się spełni, wymyśla następne i lubi czas oczekiwania na jego realizację. Za każdym razem ma nadzieję, że marzenie się spełni.

Marzenia, które się nie spełniły Natalka umieszcza w wyobrażonym pudełku z napisem „Marzenia, które jeszcze się nie spełniły”. Te, które się nie spełniły i nie ma szans na ich spełnienie, np. wygranie konkretnego konkursu, przynoszą smutek i rozczarowanie. Po takim zawodzie czasami trudno jest jej podejmować nowe wyzwania z obawy przed rozczarowaniem. Jeśli jednak więcej marzeń się spełnia niż nie spełnia, czuje radość i zadowolenie. Dziewczynka wstydzi się rozmawiać z ludźmi o swoich marzeniach, ponieważ boi się, że ktoś ją wyśmieje. Dzieli się nimi tylko z najlepszą przyjaciółką, bo czuje, że jej może zaufać i opowiedzieć najdelikatniejsze rzeczy o sobie.

Ulubioną porą na marzenia jest wieczór, kiedy Natalka kładzie się spać. Żeby mieć dobre sny wyobraża sobie, że następnego dnia wydarzy się coś cudownego.

Ania

Ania od 6 lat przebywa w rodzinnej pieczy zastępczej. Została w niej umieszczona razem ze swoim dwumiesięcznym bratem, który w wieku 2 lat został adoptowany. Dziewczynka stanowczo odmówiła adopcji, nie chciała zmieniać rodziny. Do dzisiaj utrzymuje regularny kontakt z bratem i jego nowymi rodzicami, ale w dalszym ciągu potwierdza swoją decyzję.

W domu rodzinnym Ania doświadczyła skrajnej przemocy fizycznej, miała złamany obojczyk. Jej brat w wieku zaledwie 2 tygodni miał złamaną kość udową i promieniową. Dzięki szybkiej reakcji lekarza pediatry dzieci trafiły do pieczy, natomiast matka do aresztu. Poza przemocą fizyczną Ania była świadkiem brutalnej napaści matki na jej pieska, która skutkowałą jego śmiercią. Dziewczynka doświadczała głodu, lęku i przemocy psychicznej. Po umieszczeniu w rodzinnej pieczy Ania miała wiele prób samobójczych, okaleczała się i dysocjowała. Wpadała w ataki szału i rzucała meblami, zniszczyła kabinę prysznicową, chodziła po dachu. Uciekała z domu i ze szkoły, zdejmując z siebie całe ubranie poza majtkami. Kradła z szuflad noże i inne ostre narzędzia i kładła je sobie pod poduszkę. Po wielu atakach autoagresji została umieszczona w oddziale psychiatrycznym, gdzie deklarowała chęć odebrania sobie życia. Po wieloletniej terapii psychologicznej, traumy oraz terapii farmakologicznej Ania funkcjonuje poprawnie, zaczyna dostrzegać drobne radości w życiu i uśmiecha się. Jej wypowiedzi są krótkie, lakoniczne i najczęściej odpowiada, że nie wie. Natomiast pojawił się u niej talent malarski, maluje zwierzęta, które wyglądają „jak żywe”. W obecnym dobrym stanie psychicznym Ania może pracować nad swoim talentem na lekcjach rysunku. Największym marzeniem Ani jest posiadanie własnego zwierzęcia. Kiedy była młodsza chciała mieć psa. Teraz chciałaby ślimaka lub robaki. Kiedy mieszkała w swojej rodzinie pochodzenia nie wiedziała, że można mieć marzenia.

Ze swoich pragnień pamięta, że chciała mieć dużo jedzenia i żeby nikt jej nie bił. Dziewczynka uważa, że marzenia nie są ważne, wypełniają tylko czas, kiedy się nudzi. Często jest tak, że to, o czym myśli, wieczorem śni się jej w nocy, dlatego stara się marzyć o przyjemnych rzeczach.

Wcześniej Ania nie wierzyła, że jakiegokolwiek marzenie może się spełnić, ale jej koleżanka marzyła o psie i go dostała. U dziewczynki pojawiła się nadzieja, że jej też może się spełnić marzenie. Nie ma marzeń dotyczących przyszłości czy zdobycia umiejętności. Na wszystkie pytania badającego odpowiada, że nie wie. O marzeniach niezrealizowanych dziewczynka nie chce myśleć, mówi, że są nieważne, tym samym deprymuje swoje potrzeby. Jednocześnie mówi, że kiedy marzy – wyobraża sobie miłe sytuacje, to czuje szczę-

ście w swoim ciele. Co ciekawe, pokazuje konkretne miejsca w ciele, w których doświadcza radości – jest to klatka piersiowa i ramiona.

O swoich marzeniach opowiada tylko opiekunce zastępczej. Z innymi nie chce o tym rozmawiać, bo boi się, że uznają ją za żałosną. Marzy zazwyczaj wieczorem, to pomaga jej się wyciszyć i zrelaksować.

Ula

Ula została umieszczona w rodzinnej pieczy zaraz po urodzeniu. Mama biologiczna rzekła się do niej praw jeszcze w szpitalu. Ula jest obciążona pełnoobjawowym zespołem FAS (płodowy zespół alkoholowy), zespołem wad budowy oka, opadającymi powiekami, atopowym zapaleniem skóry i upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym. Pomimo tych trudności dziewczynka jest radosna, otwarta na poznawanie świata i ludzi.

Ula lubi pokonywać samą siebie. Kiedy lekarz neurolog powiedział jej, że nigdy nie uda się jej jeździć na dwukołowym rowerze, Ula zawzięła się i trenowała przez wiele tygodni, aż w końcu nauczyła się prosto jeździć. Podobnie było z nurkowaniem. Dziewczynka pokonała strach, dłużej niż inni, ale cierpliwie nabywała umiejętności obsługi sprzętu do nurkowania, czego efektem było udane dwukrotne nurkowanie z asekuracją na 15 m. Ula mówi, że marzy każdego dnia, praktycznie w każdej wolnej chwili. Marzy o ukończeniu kursu nurkowego Open Water Diver, o wakacjach, o kolejnej lekcji jazdy konnej, o tym, żeby brać udział w zawodach konnych. Marzy, żeby być łyżwiarką figurową i zrobić prawo jazdy. Chce też mieszkać niedaleko rodziny zastępczej i mieć męża w niebieskich okularach. Marzy też o pomaganiu zwierzętom, wolontariacie w schronisku i pracy jako pielęgniarka weterynaryjna. Jej marzenia ewoluowały wraz z wiekiem.

Jak była mała chciała być wróżką i piosenkarką, teraz jej marzenia są bardziej realne do spełnienia. Dziewczynka została umieszczona w rodzinnej pieczy zastępczej prosto ze szpitala, dlatego nie ma żadnych wspomnień o marzeniach z okresu pobytu w domu.

Ula postrzega swoje marzenia jako istotny element życia. Jak się spełni dane marzenie, to wymyśla nowe i to sprawia, że jest szczęśliwa. Dziewczynka opowiada, że tak wiele jej marzeń się spełniło. Wierzy że przy odrobinie cierpliwości spełnią się wszystkie. Jediną rzeczą, jaka się prawdopodobnie nie spełni, jest prawo jazdy i skok ze spadochronem, ze względu na niedowidzenie dziewczynki. Jeśli marzenie się nie spełni, Uli jest bardzo smutno i długo o tym myśli. Potrzebuje wtedy z kimś porozmawiać i usłyszeć miłe słowa.

Maciek

Maciek przebywa w rodzinnej pieczy zastępczej przez większość swojego życia. Pierwszy raz został umieszczony w wieku 2 miesięcy. Po ukończeniu roku decyzją sądu rodzinnego wrócił pod opiekę matki, która po raz kolejny zawiodła. Chłopiec przez większość dnia siedział unieruchomiony w wózku, a matka brała udział w libacjach alkoholowych. Pomimo faktu, że Maciek nie doświadczył przemocy fizycznej, był ofiarą dużych zaniedbań.

Jego rozwój psychofizyczny był znacznie opóźniony. Na wniosek kuratora sądowego w wieku 3 lat ponownie trafił do rodziny zastępczej. Chłopiec wymagał operacji stawów biodrowych.

Funkcjonowanie chłopca w rodzinie jest bardzo dobre. Jest dzieckiem radosnym, towarzyskim i aktywnym ruchowo. Dzięki licznym operacjom stawu biodrowego i długiej rehabilitacji praktycznie nie kuleje i może uprawiać wszystkie sporty. Jego pasją są pociągi. Lubi podróżować po okolicznych stacjach kolejowych i nagrywać przejeżdżające składy.

Maciek marzy o tym, żeby zostać maszynistą i piłkarzem. Kiedy był mniejszy chciał być tylko piłkarzem, ale teraz wie, że ma chore biodro i raczej nim nie zostanie. Maciek nie ma żadnych wspomnień ze swojego domu, nie pamięta nawet twarzy swojej mamy biologicznej.

Po przeprowadzce do rodziny zastępczej długi czas nie miał żadnych marzeń, ponieważ jak mówi, nie wiedział, co to jest marzenie, nie wiedział także, co lubi robić. Teraz uważa, że marzenia nadają życiu sens, oraz to, że można dążyć do konkretnego celu, a nie tylko „wegetować”. Jest też całkowicie pewny, że jeśli przejdzie określoną drogę, to zostanie maszynistą.

Maciek nie pamięta, czy kiedyś marzył o czymś i to się nie spełniło, ale gdyby tak się stało, to byłoby mu bardzo smutno. Nie rozmawia też z nikim o swoich marzeniach, uważa, że to jego prywatna sprawa i nie chce, żeby ktośkolwiek go krytykował. Lubi samotne spacerować na stację kolejową, gdzie nagrywa jadące pociągi. Wtedy też jest jego ulubiony czas, kiedy marzy.

Dominik

Dominik został umieszczony w rodzinnej pieczy zastępczej w osobie babki macierzystej w wieku 3 lat. Mama biologiczna była osobą uzależnioną od narkotyków i alkoholu, przez co nie mogła prawidłowo sprawować opieki nad synem. Ojciec Dominika nie jest znany. W czasie, kiedy Dominik mieszkał u babci, ujawniły się liczne zachowania agresywne w stosunku do babci i rówieśników. Chłopiec zmieniał czterokrotnie przedszkola ze względu na swoje trudne zachowania. W poradnię psychologiczno-pedagogiczną zdiagnozowa-

no u niego autyzm, jednak chłopiec nie uczęszczał na żadną terapię. W wieku 7 lat bez powodu wepchnął wolontariuszkę, która pomagała babci pod samochód, a babci złamał rękę. Po tych i wielu podobnych incydentach babcia zdecydowała się umieścić Dominika w niespokrewnionej rodzinie zastępczej. W tym samym czasie zmarła mama biologiczna Dominika.

Aklimatyzacja chłopca przechodziła bardzo burzliwie. Bił i wyzywał inne dzieci, a także wychowawczynie w klasie zero. Jego obowiązek szkolny został odroczony ze względu na opóźnienia rozwoju poznawczego. Klasę I ukończył w szkole masowej, a od klasy II zaczął uczęszczać do szkoły specjalnej. Tam też przez lata pojawiały się zachowania trudne i nieakceptowane społecznie. Po kilku miesiącach od umieszczenia Dominika w niespokrewnionej rodzinie zastępczej zmarła babcia. Chłopiec jest całkowitą sierotą.

Dominik wykreował swoją własną wizję świata, w której ma kolegów, dziewczynę, jest lubiany i odnosi sukcesy w sporcie. Rzeczywistość jest zupełnie inna. Dominik prześladuje dzieci, również seksualnie, wysyła obraźliwe wiadomości do rodziców koleżanek. Szkoła musiała podjąć środki prewencyjne, aby zapewnić bezpieczeństwo innym dzieciom. Dominik ma dodatkowego opiekuna, który zostaje z chłopcem w czasie przerw w sali.

Obecnie chłopiec jest pod opieką psychiatry, leczony farmakologicznie. Jest w terapii psychologicznej, uczęszcza na warsztatu TUS. Niestety terapia przynosi znikome efekty, ze względu na fakt, że Dominik neguje prawdziwy obraz rzeczywistości. Została zlecona pogłębiona diagnoza pod kątem autyzmu, ADHD oraz niedostosowania społecznego.

Dominik mówi, że marzy o kimś lub o czymś. Wraz z jego rozwojem marzenia ulegały modyfikacji. Kiedy był młodszy, marzył o tym, żeby być bardziej samodzielnym i samemu jeździć autobusem i pociągiem. Teraz pragnie być samodzielnym dorosłym człowiekiem z honorem, mieć pracę i żonę. Przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej nie miał marzeń. Mało pamięta z tego okresu, wie tylko, że był ciągle zły i bał się hałasu. Chłopiec uważa, że marzenia są częścią niego samego i stanowią fundament życia człowieka. Na razie nie wie, czy jego marzenia mają szansę się spełnić, bo jeszcze wiele lat musi minąć zanim będzie dorosły.

Na razie musi być cierpliwy i małymi krokami iść swoją drogą. Oczywiście ma kilka niezrealizowanych marzeń, np. drukarka 3D, ale nie przekreśla szansy, że może kiedyś ją dostać. Bardzo czekał na taką drukarkę na Boże Narodzenie i kiedy dostał inny prezent (nie powiedział opiekunom, o czym marzy) był bardzo smutny. Postanowił też wtedy bez wstydu mówić o swoich marzeniach, bo o tej drukarce nikomu nie powiedział. Ma nadzieję, że może w kolejne święta ją dostać.

Z nikim nie rozmawia o swoich marzeniach, boi się, że koledy go wyśmieją. Dominik lubi marzyć, najczęściej w drodze do szkoły i wieczorem. Jak marzy, to jest zadowolony i zrelaksowany.

Podsumowanie badania

W marzeniach Natalki występują zarówno proste, codzienne pragnienia, jak i bardziej złożone aspiracje. Na początku były to podstawowe pragnienia: jedzenie czy bezpieczeństwo. Dopiero po przeniesieniu do rodziny zastępczej pojawiły się głębokie pozytywne marzenia obejmujące miłość, przyjaźń lub podróż. Marzenia ewoluowały też wraz z jej rozwojem. W przypadku Natalki marzenia zmieniały się od prostych potrzeb związanych z przetrwaniem do bardziej złożonych pragnień dotyczących relacji międzyludzkich oraz pozytywnych doświadczeń życiowych. Zmiana ta wskazuje na rozwój emocjonalny i społeczny, a także na dostrzeganie większych możliwości w życiu. Pojawienie się nowego, bezpiecznego środowiska miało znaczący wpływ na kształtowanie się marzeń Natalki, ponieważ umożliwiło jej wyzwolenie się z ograniczeń jakie narzucały trudne warunki w rodzinie pochodzenia. Także grupa rówieśnicza odgrywa w jej przypadku ważną rolę. Doświadczenie pozytywnych relacji w rodzinie zastępczej i z przyjaciółmi pomogło jej poczuć akceptację i zrozumienie, co mogło wpłynąć na rozwój jej marzeń i aspiracji. Dziewczynka przypisuje marzeniom różne funkcje, takie jak: źródło radości, spokoju i nadziei. Dają one jej poczucie sprawczości, a każdy moment oczekiwania na ich spełnienie jest pełen ekscytacji. Marzenia pozwalają jej także odpocząć od trudnej rzeczywistości. Dziewczynka widzi możliwość realizacji swoich marzeń, mimo tego nie opowiada o nich rówieśnikom, ponieważ obawia się, że może zostać wyśmiana. Zaufanie do nielicznych osób sprawia, że staje się bardziej otwarta na dzielenie się swoimi aspiracjami.

Niezrealizowane marzenia mają dla niej znaczenie w kontekście porządkowania emocji. Natalka umieszcza je w wymyślnym pudełku, co pozwala jej przepracować smutek i rozczarowanie. To podejście umożliwia jej zachowanie otwartości na nowe marzenia, nie zniechęca się do ich snucia pomimo niepowodzeń.

Historia Natalki ilustruje ważność marzeń w życiu dzieci i ich rolę w procesie samorozwoju oraz adaptacji do zmieniających się warunków.

Marzenia Ani obejmują głównie pragnienie posiadania własnego zwierzęcia (pierwotnie psa, teraz ślimaka lub robaków), a także tęsknotę za bezpieczeństwem (chce, aby nikt jej nie bił) oraz potrzebę obfitości (chce mieć dużo jedzenia). Marzenia te są zatem związane z podstawowymi potrzebami oraz

pragnieniami, które mogą odzwierciedlać niepewność i niewłaściwe doświadczenia z przeszłości. Marzenia zmieniały się wraz z rozwojem Ani.

W dzieciństwie pragnęła mieć psa, co pokazuje typowe dla dzieci marzenie o posiadaniu zwierzęcia. Z czasem, być może pod wpływem doświadczeń i otoczenia, jej marzenia ewoluowały w kierunku bardziej nietypowych zwierząt (jak ślimak czy robaki), co może sugerować adaptację do sytuacji życiowej i brak odrzucenia emocjonalnego ze strony ślimaka.

Grupa rówieśnicza ma znaczenie dla kształtowania marzeń i aspiracji dziecka. Ania zauważa, że koleżanka spełniła swoje marzenie o psie, co wprowadza nową perspektywę i nadzieję na spełnienie własnych pragnień. Zauważyła że marzenia mogą się spełniać, a to może wpłynąć na chęć poszukiwania i marzenia o innych rzeczach.

Przejście do rodziny zastępczej mogło zmienić postrzeganie marzeń przez Anię. Wcześniejsze doświadczenia w rodzinie pochodzenia, w której nie zdawała sobie sprawy, że można mieć marzenia, nie przygotowały jej na nową rzeczywistość. W rodzinie zastępczej zaczyna dostrzegać możliwości, ale nadal ma trudności z pełnym uwierzeniem w spełnienie marzeń oraz przyjmowaniem ich jako istotnych.

Marzenia pełnią dla Ani funkcję relaksacyjną oraz służą jako sposób na wyciszenie i odprężenie. Dziewczynka początkowo nie wierzyła, że marzenia się spełniają, ale doświadczenie koleżanki, która otrzymała wymarzonego psa, wzbudziło w niej nadzieję, że jej marzenia również mogą się spełnić. Mimo to nie ma marzeń związanych z przyszłością czy innymi umiejętnościami, co może wskazywać na jej niepewność. Ania wydaje się przypisywać marzeniom niezrealizowanym małe znaczenie, uważa je za „nieważne” i stara się ich nie rozważać. W ten sposób odrzuca swoje potrzeby, co może być mechanizmem obronnym wobec rozczarowań i bólu związanego z przeszłością. Mimo to marzenia, które realizuje, przynoszą jej radość i spełnienie, co wskazuje na emocjonalną wartość wyobrażeń.

Ula marzy o realizacji działań związanych z różnorodnymi zainteresowaniami, takimi jak sport (nurkowanie, jazda konna, łyżwiarstwo figurowe), podróże (wakacje), pomoc innym (wolontariat w schronisku, praca jako pielęgniarka weterynaryjna) oraz aspekty osobiste (prawo jazdy, życie blisko rodziny, małżeństwo). Jej marzenia wykazują tendencję do łączenia pasji z chęcią bycia blisko ludzi i zwierząt.

Marzenia Uli ewoluowały wraz z wiekiem. W dzieciństwie marzyła o byciu wódką i piosenkarką, co może świadczyć o potrzebie kreatywnej ekspresji i magii dzieciństwa. W miarę dorastania jej marzenia stały się bardziej skoncentrowane na realistycznych celach życiowych i osobistych, które są osiągalne i praktyczne.

W kontekście grupy rówieśniczej zainteresowania kolegów i koleżanek mogą inspirować Ulę do określonych celów. Trudno określić, czy umieszczenie dziewczynki w rodzinie zastępczej wpłynęło na jej marzenia, ponieważ została w niej umieszczona zaraz po urodzeniu. Ula traktuje swoje marzenia jako istotny element życia, który oddziałuje na jej szczęście. Spełnianie marzeń dostarcza jej radości i motywacji do tworzenia nowych celów. Dają jej sens i kierunek, a także możliwość do osobistego rozwoju.

Wydaje się, że Ula jest optymistycznie nastawiona do kwestii spełnienia swoich marzeń. Wierzy że przy odrobinie cierpliwości wszystkie mogą się spełnić. Jednak uznaje również, że niektóre z nich mogą być trudne do zrealizowania z powodu ograniczeń (np. prawo jazdy ze względu na niedowidzenie). Ula przywiązuje także dużą wagę do marzeń, które się nie spełniły. Odczuwa smutek w przypadku, gdy nie mogą być one zostać zrealizowane, a także potrzebuje wsparcia emocjonalnego w takich momentach.

Treść marzeń Maćka obejmuje aspiracje zawodowe oraz poszukiwane sensu w życiu. Maciek marzy o zostaniu maszynistą i piłkarzem, mimo że jego zdrowie wskazuje na to, że piłkarzem raczej nie zostanie. Marzenia u Maćka ewoluowały wraz z wiekiem. Maciek w dzieciństwie pragnął być tylko piłkarzem, ale w miarę zdobywania świadomości o swojej sytuacji zdrowotnej i ograniczeniach, przekształcił je, skupiając się na zostaniu maszynistą. To pokazuje, jak zrozumienie własnych możliwości i otaczającej rzeczywistości kształtuje marzenia.

W przypadku Maćka brak wspomnień i marzeń z dzieciństwa może być wynikiem izolacji społecznej, a nowe relacje w rodzinie zastępczej umożliwiły mu odkrycie znaczenia marzeń. Grupa rówieśnicza, którą poznał już w rodzinie zastępczej, stała się inspiracją dla jego nowej pasji. Równocześnie przejście do rodziny zastępczej miało istotny wpływ na Maćka. Umożliwiło mu zrozumienie, czym są marzenia i jaką mają rolę w życiu.

Marzenia nadają sens życiu Maćka oraz motywują do działania. Są przez niego postrzegane jako wyznacznik konkretnego celu i kierunku w życiu, który pomaga unikać uczucia stagnacji czy „wegetacji”. Maciek uważa, że jego marzenia są możliwe do zrealizowania, tylko musi konsekwentnie podążać obранą drogą.

Chociaż chłopiec nie ma doświadczenia niezrealizowanych marzeń, wyraża smutek na myśl o tym, że mogłyby nie one nie spełnić. Może to sugerować, że niezrealizowane marzenia są postrzegane jako źródło żalu i utraty możliwości miłego doświadczenia.

Dominik z kolei marzy o samodzielności i sprawczości (np. możliwość podróżowania autobusem i pociągami), ale ma także bardziej złożone marze-

nia, takie jak: dążenie do bycia dorosłym z honorem, posiadanie pracy i rodziny. Ma też konkretne pragnienie materialne, jakim jest drukarka 3D. To też pokazuje, jak ewoluowały jego marzenia wraz z wiekiem: od prostej samodzielnej jazdy autobusem do osiągnięcia konkretnej roli społecznej w dorosłości.

Przejsie do rodziny zastępczej miało wpływ na kształtowanie się marzeń Dominika. Wcześniej, w rodzinie pochodzenia, nie miał sprecyzowanych marzeń, a jego sytuacja środowiskowa nie sprzyjała rozwojowi pozytywnych aspiracji. Po umieszczeniu w rodzinie zastępczej jego marzenia zaczynają się formować, co może być związane z większym poczuciem bezpieczeństwa i wsparcia.

Dominik uważa też, że marzenia są integralną częścią jego życia, są fundamentem, który motywuje go do działania. Jednocześnie ma mieszane uczucia co do możliwości realizacji swoich marzeń. Jest świadomy, że potrzebuje czasu, wysiłku i cierpliwości.

Pomimo wątpliwości, część z nich, jak np. marzenie o drukarce 3D, jest postrzegana z nadzieją. Marzenia, które się nie spełniły, mają dla Dominika znaczenie bardzo emocjonalne. Mogą być źródłem smutku, ale jednocześnie stanowią inspirację do dalszego dążenia do ich realizacji. Badany chłopiec nie rezygnuje z marzeń i często postrzega je jako wyzwanie, które może w przyszłości się ziścić.

Jak wykazano w badaniu marzenia dzieci są istotnym elementem ich rozwoju emocjonalnego, społecznego oraz psychologicznego.

W kontekście rodzin zastępczych marzenia mają szczególne znaczenie, ponieważ mogą być wyrazem aspiracji, tęsknoty za normalnością oraz sposobem na radzenie sobie z trudnościami wynikającymi z przeszłych doświadczeń.

Marzenia dzieci związanych z pieczą zastępczą są niezwykle złożone i różnorodne. Odzwierciedlają zarówno ich potrzeby emocjonalne, jak i społeczne. Społeczny kontekst oraz doświadczenia z przeszłości mają ogromny wpływ na ewolucję tych marzeń.

Elementy radości, nadziei i dążenia do samorealizacji są stałymi komponentami ich marzeniowych narracji. Praca z dziećmi w pieczy zastępczej powinna uwzględniać te złożoności oraz wsparcie w dążeniu do realizacji tych marzeń, jako sposobu na zdrowy rozwój psychiczny i emocjonalny.

Przeprowadzone badania dotyczyły dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych, ich marzeń i aspiracji w różnych aspektach życia, a także wpływu, jaki na te marzenia miały ich doświadczenia życiowe oraz otoczenie społeczne.

W ich marzeniach można zauważyć różnorodność treści, które odzwierciedlają ich potrzeby emocjonalne, społeczne oraz materialne. Są to marzenia o miłości, przyjaźni, posiadaniu zwierzęcia czy pomagania słabszym.

W wyobrażeniach dzieci pojawiają się także aspiracje, żeby pracować w wymarzonym zawodzie. Treści marzeń są ściśle skorelowane z poszukiwaniem sensu życia. Ewolowały one w czasie, dostosowując się do ich rozwoju oraz zmieniających się warunków życiowych.

Wszystkie dzieci uczestniczące w badaniach doświadczyły znacznych zmian w ich marzeniach po umieszczeniu w rodzinach zastępczych. W przypadku Natalki, Ani i Dominika zauważono wyraźny postęp od prostych pragnień związanych z przetrwaniem i bezpieczeństwem ku bardziej złożonym aspiracjom emocjonalnym, takim jak miłość, przyjaźń oraz dążenie do samodzielności. Te zmiany ilustrują postępujący rozwój psychiczny i emocjonalny dzieci, które dzięki nowemu, bezpiecznemu środowisku zaczynają dostrzegać szersze możliwości.

Warto podkreślić, że grupa rówieśnicza odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu aspiracji dzieci. W przypadku Natalki i Ani pozytywne relacje z rówieśnikami mogły stymulować ich pragnienia i motywację do dążenia za marzeniami. Grupa rówieśnicza odgrywa ważną rolę w kształtowaniu marzeń, dostarczając wzorców do naśladowania, inspiracji oraz wsparcia emocjonalnego. W przypadku Ani spotkanie z koleżanką, która spełniła swoje marzenie, wprowadziło nadzieję na realizację swoich pragnień.

Marzenia pełnią dla dzieci różne funkcje. Stanowią źródło radości, spełnienia i spokoju, dają poczucie sprawczości oraz nadzieję na lepszą przyszłość. Pozwalają się zrelaksować, wyciszyć i zredukować stres. Są też ogromnie ważnym elementem motywującym do dążenia do celów oraz osobistego rozwoju.

Badane dzieci prezentują różne postawy wobec możliwości realizacji marzeń, które odzwierciedlają ich doświadczenia życiowe. Ula i Natalka są nastawione optymistycznie wobec ich realizacji, natomiast Ania ma wciąż obawy co do możliwości ich realizacji. Chłopcy natomiast mają mieszane uczucia wobec prawdopodobieństwa realizacji marzeń, zachowują optymizm, ale też dystans.

Zarówno w przypadku dzieci, które realizują już swoje marzenia, jak i tych, które nie potrafią uwierzyć w możliwości ich spełnienia, należy zauważyć istotną rolę niezrealizowanych marzeń.

Natalka i Dominik, mimo że borykają się ze smutkiem związanym z tym, że ich marzenia pozostają nieosiągalne, traktują je jako inspirację do dalszej walki i rozwoju. U Ani natomiast niezrealizowane marzenia były źródłem rozczarowania i odrzucania, co mogło być mechanizmem ochronnym przed zranieniem.

Marzenia dzieci w pieczy zastępczej są odzwierciedleniem ich pragnień, potrzeb oraz nadziei na lepsze jutro. W trakcie pracy nad tym tematem dostrzeżono, że każde dziecko, niezależnie od trudnych doświadczeń, które je

spotkały, posiada w sobie niewyczerpane pokłady marzeń i aspiracji. Te marzenia mogą stać się motorem do pozytywnych zmian w ich życiu, a także wsparciem w procesie zdrowienia i adaptacji w nowych warunkach.

Badania pokazały jak istotne jest, aby otoczenie wspierało dzieci w dążeniu do realizacji ich marzeń. Rodzina zastępcza, opiekunowie oraz pracownicy instytucji powinni być dla nich oparciem, pomagać w identyfikacji i realizacji tych pragnień. Kluczowe jest stworzenie przestrzeni, w której dzieci będą mogły szczerze wyrażać swoje dążenia, a także otrzymywać pomoc w ich osiągnięciu.

Z perspektywy pedagogicznej warto zwrócić uwagę na programy wspierające rozwój kreatywności, umiejętności interpersonalnych oraz pewności siebie wśród dzieci w pieczy zastępczej. Pomoc w realizacji ich marzeń może stać się istotnym elementem procesu rehabilitacji i reintegracji społecznej. Dlatego też zaangażowanie wszystkich uczestników systemu pieczy zastępczej jest fundamentalne, by każde dziecko miało szansę na spełnienie swoich marzeń oraz stworzenie lepszej przyszłości.

Marzenia ewoluują w odpowiedzi na nowe doświadczenia i relacje, stając się bardzo ważnymi elementami samorozwoju dzieci. Ponadto, obecność grupy rówieśniczej oraz wsparcie ze strony opiekunów mają zasadnicze znaczenie dla stymulowania i realizacji marzeń dzieci.

Wreszcie, marzenia nieosiągnięte pełnią funkcję terapeutyczną, umożliwiając dzieciom radzenie sobie z emocjami oraz odczuwanym smutkiem, co wskazuje na ich integralną rolę w procesie wzrastania. W kontekście pracy z dziećmi w rodzinach zastępczych istotne jest uznanie znaczenia marzeń jako narzędzia wspierającego ich rozwój oraz adaptację w nowych okoliczności życiowych.

Podsumowując, marzenia dzieci w pieczy zastępczej stanowią nie tylko ich osobiste pragnienia, ale także zasób, który można i należy wykorzystywać w pracy pedagogicznej. Kształtując otoczenie sprzyjające rozwojowi tych marzeń, dajemy dzieciom narzędzia do budowania ich własnej drogi życia, pełnej nadziei, radości i spełnienia. Warto abyśmy wszyscy pamiętali, że każde marzenie, jakie nosi w sobie dziecko, jest krokiem w stronę jego lepszej przyszłości.

Bibliografia

- Błeszyńska, K. (2023). Urodzony po złej stronie torów. *Pedagogika Społeczna*, 4, 9–33.
- Janaszewska, E. (2001). *Podręcznik PRIDE Zawodowa Piecza Zastępcza, Przewodnik dla Trenera*. Warszawa: Towarzystwo Nasz Dom.

- Maszke, A. (2004). *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Łobocki, M. (2004). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- „O czym marzą dzieci. 10 najpopularniejszych marzeń”, Nowa Era, wyniki na podstawie ankiety internetowej zorganizowanej przez wydawnictwo Nowa Era w 2019 roku.
- Pilch, T. (1995). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Standardy pieczy zastępczej ustalone wg Warszawskiego Centrum Pomocy Rodzinie, dział 855, rozdział 85508, zadanie B/VI/3/9. Stan na dzień 01.06.2023 r.
- Taylor, Ch. (2016). *Zaburzenia przywiązania u dzieci i młodzieży*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Akty prawne

Ustawa o Wspieraniu Rodziny i Systemie Pieczy Zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r.

Netografia

Słownik języka polskiego, www.sjp.pwn.pl/slowniki/marzenia (data dostępu: 08.01.2024).